

Curriculum Planning Strategies Promoting Iranian-Islamic Identity in the Thought of the Supreme Leader

Hassan Mohiti Ardakan¹, Motahhareh al-Sadat Hosseinipour²

¹ Department of Islamic Ethics, Faculty of Islamic Studies, Islamic Education University, Qom, Iran (**Corresponding author**). mohiti@Maaref.ac.ir

² Department of Curriculum and Instructional Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Islamic Religions and Denominations, Qom, Iran. mhoseini7684@gmail.com

Abstract

Curriculum planning strategies are among the most important influential factors in the process of education and Tarbiyah, which are influenced by foundations on the one hand, and are the source of the formation of practical policies and executive programs on the other. The strategy component is mutable in proportion to its compatibility with the foundations of the education system; therefore, every education system delineates it in accordance with specific and accepted foundations. The education system in the Islamic Republic of Iran is based on creating, preserving, and strengthening national identity, in which the two elements of being Islamic and being Iranian are intertwined. Consequently, curriculum planning in this education system is based on strategies directed toward this specific identity, and the investigation of this type of strategy has been the main issue of the upcoming research. In this research, the researchers' effort has been to extract and infer the curriculum planning strategies effective in preserving and strengthening national identity through the method of content analysis of the views and thoughts of the Supreme Leader. The research findings indicate the fundamental importance of eleven strategies in this field, each of which is influential in elevating the Iranian-Islamic identity and realizing the goals of Islamic education and Tarbiyah. These strategies consist of: independence-seeking, inspiring motivation, self-belief, zeal (Ghayrah), reliance on history, scientific authority and updating, efficiency, creating unity, responsibility-centeredness, spirituality-orientation, and adherence to ethics.

Keywords: Strategy, Curriculum Planning, Iranian Identity, Islamic Identity, The Supreme Leader.

Received: 2025/08/10 ; **Revised:** 2025/09/14 ; **Accepted:** 2025/10/20 ; **Published online:** 2025/12/26

Cite this article: Mohiti Ardakan, H. & Hosseinipour, M.S. (2025). Curriculum Planning Strategies Promoting Iranian-Islamic Identity in the Thought of the Supreme Leader. *Research Quarterly of Islamic Education and Training*, 6(4), p. 99-122. <https://doi.org/10.48310/riet.2025.20589.1518>

Publisher: Farhangian University

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/>

Article type: Research Article

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

راهبردهای برنامه‌ریزی درسی تعالی‌دهنده هویت ایرانی - اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری

حسن محیطی اردکان^۱، مطهره السادات حسینی‌پور^۲

^۱ گروه اخلاق اسلامی، دانشکده مطالعات اسلامی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران (نویسنده

مسئول)، mohiti@Maaref.ac.ir

^۲ گروه برنامه‌ریزی درسی و آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه ادیان و مذاهب

اسلامی، قم، ایران. mhoseini7684@gmail.com

چکیده

راهبردهای برنامه‌ریزی درسی یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در فرآیند تعلیم و تربیت است که از یک‌سو متأثر از مبانی بوده و از سوی دیگر منشأ شکل‌گیری سیاست‌های عملی و برنامه‌های اجرایی است. مؤلفه راهبرد به تناسب سازگاری با مبانی نظام تعلیم و تربیت تغییرپذیرند و از این‌رو هر نظام تعلیم و تربیت متناسب با مبانی خاص و پذیرفته شده به ترسیم آن می‌پردازد. نظام تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر ایجاد، حفظ و تقویت هویت ملی است که در آن دو عنصر اسلامی بودن و ایرانی بودن درهم تنیده‌اند. از این‌رو، برنامه‌ریزی درسی در این نظام تعلیم و تربیت مبتنی بر راهبردهای معطوف به این هویت خاص است و بررسی این نوع از راهبردها مسئله اصلی پژوهش پیش‌رو بوده است. در این پژوهش تلاش شده تا با روش تحلیل محتوا، آراء و اندیشه‌های مقام معظم رهبری، راهبردهای برنامه‌ریزی درسی مؤثر در حفظ و تقویت هویت ملی استخراج و استنباط شود. یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده اهمیت اساسی یازده راهبرد در این زمینه بوده که هر کدام در تعالی هویت ایرانی - اسلامی و تحقق اهداف تعلیم و تربیت اسلامی تأثیرگذارند. این راهبردها عبارتند از: استقلال طلبی، انگیزه‌بخشی، خودباوری، غیرت‌گرایی، اتکاء به تاریخ، اقتدارگرایی علمی و روزآمدی، کارآمدی، وحدت‌آفرینی، مسئولیت‌محوری، معنویت‌گرایی و پایبندی به اخلاق.

کلیدواژه‌ها: راهبرد، برنامه‌ریزی درسی، هویت ایرانی، هویت اسلامی، مقام معظم رهبری.

پژوهش حاضر برگرفته از: پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطهره السادات حسینی‌پور با عنوان «راهبردهای برنامه‌ریزی درسی تعالی‌دهنده هویت ایرانی - اسلامی از منظر مقام معظم رهبری»، استاد راهنما: حسن محیطی اردکان، ارائه شده در دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۵/۱۹؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۶/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۲۸؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۱۰/۰۵

استناد به این مقاله: محیطی اردکان، حسن؛ حسینی‌پور، مطهره السادات (۱۴۰۴). راهبردهای برنامه‌ریزی درسی تعالی‌دهنده هویت ایرانی - اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۶(۴)، ص ۹۹-۱۲۲.

<https://doi.org/10.48310/riet.2025.20589.1518>

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: دانشگاه فرهنگیان

© ۱۴۰۴ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

۱. مقدمه

از مهم‌ترین عوامل در فرآیند تعلیم و تربیت، برنامه‌ریزی درسی است. برنامه‌ریزی درسی^۱ عبارت است از «فرآیند یا چرخه انتخاب دانش، نگرش و مهارت ارزشمند برای یادگیری در مدرسه» (قادری، ۱۳۹۱، ص ۲۷-۲۸). هریک از دانش، نگرش و مهارت درج‌شده در تعریف برنامه‌ریزی درسی، ناظر به حیطه‌های ذهنی، عاطفی و بدنی‌اند که در فرآیند تعلیم و تربیت باید مورد توجه قرار گیرند. برخی محققان نیز بر عناصر چهارگانه فرآیندی بودن، تیمی بودن، استمرار و ارتباط وثیق با پژوهش در برنامه‌ریزی درسی تأکید کرده‌اند (کرامتی، ۱۴۰۱، ص ۵-۱۴۱). دو رکن اساسی و مشترک ماهیت برنامه‌ریزی درسی، فرآیندی و مستمر بودن آن است که مطابق آنها برنامه‌ریزی درسی حتی با پایان مراحل شش‌گانه آن یعنی نیازسنجی، تعیین هدف، انتخاب محتوا، سازماندهی محتوا، انتخاب الگوهای یاددهی-یادگیری و ارزشیابی به پایان نمی‌رسد و باید متناسب با تغییرات دانش بشری تغییر یافته و به‌روزرسانی شود. نکته اساسی در این به‌روزرسانی، توجه به بنیان‌های برنامه‌ریزی درسی است. برنامه‌ریزی درسی در هریک از نظام‌های تعلیم و تربیت براساس مبانی و راهبردهای خاص پذیرفته‌شده شکل می‌گیرد و از این‌رو، از یک نظام به نظام دیگر متفاوت است. بدیهی است که نظام تعلیم و تربیت اسلامی نیازمند برنامه‌ریزی درسی برخاسته از مبانی و راهبردهایی ویژه است و تنها در این‌صورت در حل مشکلات و معضلات جامعه اسلامی مؤثر واقع خواهد شد. مراد از مبانی، بنیان‌های هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، الهیاتی و ارزش‌شناختی است که زیربنای برنامه‌ریزی درسی به‌طور خاص و کل نظام تعلیم و تربیت به‌طور عام را شکل می‌دهد. راهبرد^۲ نیز راه رسیدن به اهداف بلندمدت و حیاتی است (واسطی، ۱۳۸۸، ص ۴۳) و گاه به مجموعه‌ای از اقدامات اطلاق شده که به‌صورت آگاهانه و به‌منظور دستیابی به هدفی خاص اتخاذ می‌شوند و جوهره آن، تمرکزبخشی به اقدامات، فعالیت‌ها، منابع و استفاده از فرصت‌ها برای اجتناب از تهدیدات و چالش‌های اساسی است (احمدوند و همکاران، ۱۳۸۹). از منظر مقام معظم رهبری، راهبرد، ناظر به تدابیر و خطه‌شیء کلی (۱۳۹۲/۰۶/۱۴) و بلندمدت (۱۳۸۲/۰۲/۲۲) است که از یک‌سو، ناشی از هدف اصلی است و از سوی دیگر، به سیاست‌های عملی و برنامه‌های اجرایی منتهی می‌شود. بنابراین، از نظر ایشان، خود هدف، جزئی از راهبرد نیست؛ همان‌طور که نباید آن را با سیاست‌های عملی و برنامه‌های اجرایی خلط کرد (۱۳۹۹/۰۶/۱۱). یکی از ویژگی‌های تعلیم و تربیت در جامعه ما تأثیرپذیری آن از هویت ایرانی و اسلامی است. بنابراین، بررسی رسالت ویژه نظام تعلیم و تربیت در چنین جامعه‌ای،

1. Curriculum planning

2. Strategy

حفظ هویت ایرانی-اسلامی و نیز ارتقاء و تعالی آن است (۱۳۹۵/۰۳/۲۹). هویت به معنای ویژگی‌ها و خصوصیات منحصر به فرد یا جامعه است که فرد یا گروهی را از منظرهای مختلف مانند سیاسی، تاریخی، فرهنگی، مادی، معنوی، از فرد یا گروه دیگر متمایز می‌کند و حس تعلق و پیوستگی به خود و دیگران را ایجاد می‌نماید. از منظر رهبر انقلاب، هویت ملی هر ملتی «مجموعه فرهنگ‌ها، باورها، خواست‌ها، آرزوها و رفتارهای او است (۱۳۸۵/۰۸/۱۸)، که مایه تشخیص و تمایز فرهنگی ایرانیان از غیر است» (۱۳۹۳/۰۴/۲۱). تطبیق دیدگاه‌های ایشان درباره رسالت آموزش و پرورش و تحقق هویت ملی، این نتیجه را دربردارد که هدف از تعلیم و تربیت دانش‌آموزان، کسب هویت ملی است (۱۴۰۱/۰۲/۲۱). ایشان در موضع دیگری، با عجب خواندن هویت ایرانی به دلیل تلفیق خاص ویژگی‌های مختص ایرانی و پذیرش اسلام، به تحسین حفظ این هویت متمایز پرداخته‌اند (۱۳۹۴/۰۸/۲۰). از منظر مقام معظم رهبری، توجه به هویت ملی ایرانیان از جایگاه خاصی برخوردار است و نظام آموزش و پرورش در جهت ارتقای دانش ایرانیان نسبت به این مسئله، تکالیفی اساسی را برعهده دارد. مطابق مواضع ایشان دو عنصر اساسی مرتبط با هویت، یعنی ایرانی بودن و اسلامی بودن، جزء مؤلفه‌های اساسی هویت ملی ایرانیان است و این دو، کاملاً با هم عجین و آمیخته‌اند. به عنوان نمونه، ایشان در دیدار جوانان استان اصفهان به رابطه این دو عنصر و ارتباط آن با هویت جمعی ایرانیان اشاره کرده‌اند (۱۳۸۰/۰۸/۱۲). ارتباط هویت ایرانی و اسلامی همواره مورد تأکید اندیشمندان اسلامی و به ویژه مقام معظم رهبری بوده است. نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، تحت تأثیر مبانی فکری-فرهنگی غربی شکل گرفته است. از منظر رهبری انقلاب، فرهنگ غربی موجب هویت‌زدایی از سایر ملت‌هایی می‌شود که پذیرای آن بوده‌اند (۱۳۹۱/۰۷/۲۳). ایشان ضمن اظهار حساسیت ویژه نسبت به نظام آموزش و پرورش و لزوم تحول در آن، معتقدند دانش‌آموزان باید با احساس هویت ملی رشد کنند و تربیت یابند و تنها در این صورت است که می‌توان آنها را از انواع انحرافات فکری و عملی برحذر داشت و به پیشرفت و سعادت حقیقی او و جامعه امیدوار بود (۱۳۹۷/۰۲/۱۹). بنابراین، باید نهاد تعلیم و تربیت کشور بر مبنای ارزش‌های ایرانی و اسلامی تحول یابد و اساس تحول، باید بر ملاحظه عناصر اصلی هویت ملی قرار داده شود (۱۳۸۵/۰۸/۱۸). مقام معظم رهبری تأکید دارند که هویت ملی و اسلامی باید به عنوان یک اولویت اصلی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و اجتماعی مورد توجه قرار گیرد (۱۳۸۷/۱۰/۲۱). همچنین، ایشان ایجاد هویت مستقل ملی و دینی را به عنوان اولین چیزی مطرح کرده‌اند که لازم است برای دانش‌آموزان در نظر گرفته شود (۱۳۹۵/۰۲/۱۳).

در این راستا، مسئله پژوهش حاضر تبیین و تحلیل راهبردهای برنامه‌ریزی درسی تعالی‌دهنده هویت

ایرانی-اسلامی از منظر مقام معظم رهبری است. تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری به دلیل جامعیت و تأثیر برداشت ایشان از نظام تعلیم و تربیت اسلامی به عنوان ابزار پیشرفت جمهوری اسلامی ایران است. راهبردهای استخراج شده از اندیشه‌های ایشان برای همه مقاطع تحصیلی کاربردی است و برای هر مقطع از جهتی اساسی تلقی می‌شود. کاربرد آنها برای مقطع دبستان به دلیل تأثیرگذاری عوامل مؤثر بر تعلیم و تربیت از یک سو و تأثیرپذیری دانش‌آموزان از سوی دیگر، از اهمیت خاصی برخوردار بوده و برای مقطع متوسطه نیز به دلیل رشد نیروی فکری و ویژگی‌های مرتبط با شکل‌گیری و تثبیت شخصیت و هویت آنها مهم و سرنوشت‌ساز است. در بررسی پیشینه پژوهش، فقدان پژوهش کافی در حوزه راهبردهای برنامه‌ریزی درسی از منظر مقام معظم رهبری مشهود است. مقاله «شاخص‌های برنامه‌درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری» نجفی (۱۴۰۳)، مهم‌ترین اثر در این زمینه می‌باشد. در این مقاله، براساس اندیشه مقام معظم رهبری شاخص‌های شش‌گانه پرسشگری، تفکر، تعلّق‌زدایی از غیر، قدم گذاشتن و حرکت در مسیر، مراقبت از نفس و تعالی وجودی از منظر ایشان، استخراج و به تأثیر آن در تعالی آموزش و پرورش اشاره شده است. در این اثر، هویت فردی مدنظر دین، محور پژوهش بوده و تلاش شده تا دانش‌آموز بداند کیست، از و در کجاست و قرار است به کجا رهنمون شود؛ در حالی که پژوهش حاضر در پی هویت ایرانی با تم دینی است. بنابراین، پژوهش پیش‌رو به جهت موضوع، هدف و یافته‌های پژوهش متفاوت و بدیع است.

۲. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر تحلیل محتوای کیفی از نوع استقرایی بوده و جامعه پژوهش شامل مستندات موجود در سایت مقام معظم رهبری، بیانات و کتب منتشر شده ایشان و نیز آثار مرتبط با موضوع پژوهش بوده است. ابزار پژوهش، فیش‌برداری از اطلاعات و تحلیل محتوای مرتبط از طریق گام‌های پنج‌گانه تکنیک تحلیل محتوا، شامل مشخص کردن واژگان کلیدی جهت جست‌وجوی هدفمند، استخراج اطلاعات، پردازش داده‌ها، پاسخ به مسئله و ویرایش محتوایی بوده است. بر این اساس، واژگانی نظیر هویت ملی، هویت ایرانی، هویت اسلامی، برنامه‌درسی، برنامه‌ریزی درسی، راهبرد، گزینش شده و براساس آنها اطلاعات مرتبط گردآوری شد. دسته‌بندی و تجمیع اطلاعات مرتبط، غربال‌گری و حذف داده‌های کم‌ارتباط یا تکراری، مراحل بعدی کار بوده‌اند. استنباط عناوین با بیشترین ارتباط از جهات تناسب با برنامه‌ریزی درسی، پیوستگی معنایی با هویت ایرانی-اسلامی و ابتنا بر تأکیدات مقام معظم رهبری براساس اطلاعات منعکس شده در سایت اینترنتی ایشان و نرم‌افزار حدیث ولایت، سه گام بعدی بوده است و در گام واپسین، چارچوب معنایی و محتوایی به دست آمده تدوین شده است. همه نتایج،

مستند به اندیشه‌های مقام معظم رهبری است؛ هرچند به دلیل محدودیت‌های پژوهشی، ذکر نقل قول مستقیم مرتبط، امکان‌پذیر نبوده و به ذکر منابع مرتبط اکتفاء شده است.

۳. یافته‌ها

حاصل پژوهش در مسئله، راهبردهای یازده‌گانه است که در ادامه، به تبیین هریک از آنها پرداخته می‌شود.

۳-۱. استقلال طلبی

در اندیشه مقام معظم رهبری، مسئله استقلال همه‌جانبه نظام اسلامی، زیربنا و بنیان و آرمان انقلاب اسلامی را شکل می‌دهد و از این جهت، اهمیتی اساسی دارد. از این‌رو، حفظ روحیه استقلال در ابعاد مختلف و ترویج آن، باید جزء رسالت‌های اصلی نهادهای آموزشی و پژوهشی کشور قرار گرفته و از این منظر، لحاظ استقلال و خودکفایی در عرصه‌های مختلف می‌تواند یکی از راهبردهای مهم در برنامه‌ریزی درسی به‌شمار آید و مرتبط با تعالی هویت ایرانی و اسلامی باشد. آرمان اصلی، استقلال همه‌جانبه است (۱۳۷۳/۰۲/۱۳)؛ اما جنبه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی از مهم‌ترین وجوه استقلال در اندیشه ایشان به‌شمار می‌آید.

الف) استقلال سیاسی: از منظر مقام معظم رهبری، استقلال سیاسی یکی از راهبردهایی است که لازم است در برنامه‌ریزی درسی مورد توجه قرار گیرد و دانش‌آموزان و دانشجویان با آن آشنا شوند؛ امری که دانشجویان به دلیل ندیدن دوران وابستگی کشور، آن را درک نکرده‌اند (۱۳۹۶/۰۳/۳۱). استقلال سیاسی که در بیان ایشان مورد توجه قرار گرفته، مفهومی بنیادین است که در شکل‌گیری و استقرار هویت مستقل ملی-اسلامی و برنامه درسی، نقش داشته و توجه به آن می‌تواند در نوع برنامه‌ریزی درسی تأثیرگذار باشد. همچنین، می‌توان از برنامه‌ریزی درسی، به عنوان ابزاری برای درونی‌سازی این تلقی از استقلال استفاده شود. به عبارت دیگر، باید با تبیین دقیق مفاهیمی چون استقلال سیاسی، عزت ملی، ولایت مردم بر سرنوشت خویش، اعتماد به خود، آگاهی از نقشه‌های دشمن و نقد سلطه‌پذیری، به پرورش نسل‌هایی همت گماشت که همچون مسئولین تراز انقلاب اسلامی، جز در سایه تکلیف الهی و براساس آن نیندیشند و دست به کاری نزنند. همچنین، لحاظ استقلال سیاسی در برنامه‌ریزی درسی، متضمن آن است که تربیت سیاسی نسل آینده باید به گونه‌ای باشد که هم قدرت تحلیل داشته باشند، هم روایت رسمی انقلاب و دستاوردهای آن را بشناسند و هم در برابر تحریف‌های رسانه‌ای مصون بمانند. در همین راستا، عنصر تفکر انتقادی در برنامه درسی اهمیت می‌یابد. لذا، توجه به فرمایشات رهبری در واکنش به غرب‌گرایی،

رواج گفتمان مذاکره و صلح مبتنی بر اعتماد به دشمن نیز قابل توجه است و تقبیح مکرر و صریح اینگونه مسائل در موقعیت‌های مختلف (۱۳۹۵/۰۱/۱۸) را می‌توان گواه بر اهمیت این راهبرد و لزوم توجه به آن در برنامه‌ریزی درسی دانست؛ که کمترین ثمره آن می‌تواند پیشگیری از سوءفهم دانش‌آموزان و دانشجویان و جلوگیری از ساده‌لوحی و سهل‌انگاری در مسائل مشابه باشد.

ب) استقلال اقتصادی: بُعد دیگر استقلال، خودکفایی در حوزه اقتصاد است. استقلال در این حوزه نیز بسیار مورد تأکید رهبری قرار گرفته و در سخنان مختلفی از آن یاد کرده‌اند. به‌عنوان مثال، ایشان در یکی از بیانات خود به نقد وابستگی اقتصادی به سرمایه‌گذاری یهودی، غربی و آمریکایی پرداخته و ضربه دیدن اقتصاد کشور را در صورت رکود اقتصادی غرب، یکی از نتایج آن دانستند. همچنین، ایشان این مسئله را بر اقتصاد برجام تطبیق کرده و عدم سود با اعتماد به غرب را نتیجه آن دانستند (۱۳۹۶/۱۱/۲۹). این سخنان در برنامه‌درسی تعالی‌دهنده هویت ایرانی-اسلامی، به‌عنوان یک محور بنیادین، باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. برنامه‌درسی در نقش اصلی خود که تربیت نسل متعهد، توانمند و دارای هویت مستقل است، باید به آموزش و تقویت دانش، مهارت و نگرش‌های مرتبط با خودکفایی اقتصادی و مدیریت هوشمندانه منابع ملی بپردازد. در این مسیر، لازم است دانش‌آموزان به‌صورت عمیق و مستمر با مفهوم استقلال اقتصادی، خطرات وابستگی، و اهمیت مدیریت بومی در حوزه‌های اقتصادی آشنا شوند؛ تا از همان ابتدا درک صحیحی از جایگاه اقتصاد در حفظ هویت و امنیت ملی داشته باشند. همچنین، رهبری به تجربه تاریخی و عبرت‌آموز کشورهای دیگر اشاره می‌کند، که وابستگی اقتصادی به سرمایه‌گذاران و اراده خارجی‌ها چگونه می‌تواند به سقوط و آسیب‌های جدی اقتصادی منجر شود. این موضوع در آموزش‌های برنامه‌درسی باید به‌صورت مطالعه موردی، تحلیل تاریخی و تدریس درس‌های عملی به نسل جدید منتقل شود. از طریق این آموزش‌ها، دانش‌آموزان خواهند آموخت که استقلال اقتصادی تنها به‌معنای عدم ارتباط با جهان نیست؛ بلکه مدیریت هوشمندانه، انتخاب درست شرکای اقتصادی و حفظ قدرت تصمیم‌گیری در اختیار ملت است.

ج) استقلال فرهنگی: از نظر مقام معظم رهبری فرهنگ، مایه اصلی هویت ملت‌ها است (۱۳۸۳/۰۲/۲۸؛ ۱۳۷۰/۰۲/۰۳؛ ۱۳۷۷/۱۱/۱۳) و فرهنگ یک ملت است که می‌تواند آن ملت را پیشرفته، عزیز، توانا، عالم، فناور، نوآور و دارای آبروی جهانی کند (۱۳۸۳/۰۲/۲۸). ایشان مسئله فرهنگ را اولویت مهم کشور می‌دانند (۱۳۹۵/۰۶/۰۳). از نظر مقام معظم رهبری «فرهنگ از اقتصاد هم مهم‌تر است». ایشان فرهنگ را به هوایی تشبیه می‌کند که ما تنفس می‌کنیم و به تعبیر دیگر، ناچاریم آن را تنفس کنیم، چه بخواهیم یا نخواهیم (۱۳۹۳/۰۱/۰۱). سیاست نیز مانند اقتصاد در رتبه بعد از فرهنگ قرار دارد و

حاشیه و ذیل فرهنگ است (۱۳۹۲/۰۹/۱۹). از نظر ایشان، فرهنگ شامل مواردی نظیر ادبیات و هنر تا سبک زندگی، فرهنگ عمومی، اخلاق و رفتار اجتماعی می‌باشد. ایشان بر تکلیف مسئولان نسبت به تحقق مصادیق مذکور فرهنگ در جامعه اسلامی تذکر داده‌اند (۱۳۹۵/۰۶/۰۳). در موضع دیگری، ایشان فرهنگ را به معنای باورها و اعتقادات ما و چیزهایی دانسته‌اند که زندگی شخصی و اجتماعی و داخل خانه و محیط کسب يك جامعه با آنها روبه‌رو است (۱۳۶۹/۰۱/۱۰؛ ۱۳۹۳/۰۱/۰۱). استقلال فرهنگی از همه انواع استقلال سخت‌تر است و برای به‌دست آوردن یا حفظ آن، باید با تهاجم وسیع و عمیق دشمن که از آن به شبیخون فرهنگی تعبیر کرده‌اند، مبارزه کرد (۱۳۷۲/۰۲/۱۵). از نظر ایشان «در گذشته دور، از روزی که آموزش و پرورش جدید سبک اروپایی وارد کشور شد، مطلقاً این فکرها نشد. یک رونویسی از آموزش و پرورش کشورهای اروپایی بود که آوردند اینجا و کسی به فکرش نرسید که حالا ما اینجا چه جور انسانی لازم داریم و شرایط کشور، فضای کشور، با تعبیر رایج این روزها زیست‌بوم کشور، چه جور انسانی را اقتضاء می‌کند» (۱۳۹۹/۰۶/۱۱). «چون نظام آموزش و پرورش در کشور ما، با تقلید از نظام‌های آموزش و پرورش غربی پدید آمده بود، با همان شکل، با همان محتوا، تقریباً با همان ترتیب؛ یک تحوّل اساسی لازم بود در فضای آموزش و پرورش؛ چه از لحاظ قالب، چه از لحاظ محتوا» و این امر، نشان‌دهنده لزوم حفظ استقلال فرهنگی و پرهیز از تقلیدگرایی از فرهنگ غربی است (۱۳۹۳/۰۲/۱۷). ایشان درباره تحول آموزش و پرورش با اظهار تأسف از دوران استحاله فرهنگی - یعنی دوران پهلوی - بر لزوم خروج از شاگردی دائمی و ارتقاء به مرتبه استقلال و خودکفایی تأکید کرده‌اند (۱۳۸۷/۰۲/۱۲).

شایان ذکر است استقلال فرهنگی در اندیشه ایشان به معنای عدم ارتباط با سایر ملت‌ها و فرهنگ‌ها نیست. از منظر ایشان، آنچه نامطلوب است، تهاجم فرهنگی و پذیرش فرهنگ غربی بدون نیازسنجی و زبده‌گزینی است (۱۳۸۳/۰۲/۲۸). گذشته از تأکید رهبری معظم درباره لزوم توجه به استقلال فرهنگی، ایشان به برخی مصادیق و مظاهر فرهنگی مانند زبان نیز اشاره کرده‌اند (۱۳۹۴/۰۸/۲۰). از منظر مقام معظم رهبری، نقش آموزش و پرورش در نهادینه کردن زبان فارسی و پرهیز از ترویج افراط‌گونه سایر زبان‌ها یا تساهل در حفظ آن، پررنگ و اساسی است. بخشی از رسالت آموزش و پرورش نیز در قالب برنامه‌ریزی درسی قابل تحقق است. حساسیت ایشان نسبت به مراقبت از زبان فارسی موجب شده تا در برخی مواضع خود به نقد استفاده بی‌رویه و نابه‌جای از واژگان فرنگی بپردازند و آن را نوعی فرهنگ‌زدگی و وابستگی نمادین بدانند که از دوران طاغوت به‌ارث رسیده است (۱۳۹۵/۰۲/۱۳). در چنین فضایی، برنامه‌درسی باید با تأکید بر بازسازی هویت زبانی، فرهنگی و فکری، دانش‌آموز را به عمق فرهنگ خودی متصل کرده و او را از تعلق خاطر به فرهنگ بیگانه‌های بخشد و افزون‌بر تقویت زبان فارسی و پیشگیری از

آسیب دیدن سطح آن در برنامه‌درسی، درباره جریانات تلاشگر در جهت تغییر آثار و نمودهای هویت ملی نظیر تغییر خط و زبان فارسی، روشنگری کند؛ همان‌طور که رهبری معظم در این باره به روشنگری و انتقاد از این‌گونه افراد و جریانات پرداخته‌اند (۱۳۸۳/۰۲/۲۸). نگاه هویت‌مدارانه ایشان به مقوله زبان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های استقلال فرهنگی، تا بدانجا عمیق و پیش‌برنده است که ایشان از لزوم برنامه‌ریزی برای مرجعیت‌بخشی به زبان فارسی به‌عنوان زبان علم دنیا سخن گفته‌اند و آن را به‌عنوان توقع مطرح کرده‌اند (۱۳۸۵/۰۸/۱۸). راهبرد استقلال در حوزه‌های مختلف می‌تواند بر ابعاد مختلف برنامه‌ریزی درسی تأثیرگذار باشد، ازجمله اینکه جهت‌گیری هدف را به‌سمت پرورش دانش‌آموزانی مستقل و مقاوم در برابر سلطه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بیگانه تغییر دهد. به‌لحاظ محتوا، نمونه‌های تاریخی مرتبط با راهبرد استقلال، مورد توجه قرار گیرد. به‌لحاظ روش، طرح‌های عملی ناظر به حل مسائل و چالش‌های بومی در دستور کار قرار گیرد و ارزشیابی نیز براساس توان دانش‌آموز در ارائه راه‌حل‌های بومی برای مسائل جامعه اسلامی باشد.

۳-۲. انگیزه‌بخشی

رهبر معظم انقلاب، شکوفایی استعداد انسان را نیازمند تزریق روح اعتماد و امید می‌داند و معتقدند یکی از شرایط اساسی پیشرفت، امید است (۱۳۸۴/۰۱/۳۰). در این راستا، نسبت به جریانات داخلی و خارجی که روح یأس و ناامیدی را ترویج می‌کنند، بارها هشدار داده‌اند (۱۳۹۸/۰۳/۰۸؛ ۱۴۰۱/۰۷/۲۷؛ ۱۴۰۰/۰۲/۲۱؛ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲؛ ۱۴۰۱/۰۷/۱۱). ایشان بر این باورند که باید محیط را برای دانشجو، محیط نشاط، امید و حرکت روبه‌جلو قرار داد (۱۳۸۸/۰۶/۰۸). از نظر ایشان، همه مسئولان مرتبط، در تزریق روح امید به دانش‌آموزان و دانشجویان، وظایف مشخصی را برعهده دارند و باید در این راستا تلاش کنند (۱۳۹۱/۰۵/۱۶؛ ۱۴۰۰/۰۲/۲۱) و همین انتظار را بدینگونه اظهار داشته‌اند که: «به‌نظر من، این جنبه را تقویت بکنید. مسئولین هم همین‌جور؛ نگذارید دانشجو - چون دانشجو عنصر ارزشمندی است برای کشور - افسرده بشود و از کارافتاده بشود و ناامید بشود» (۱۴۰۰/۰۲/۲۱). یا در جایی دیگر فرموده‌اند: «در کلاس‌های درس، چه در آموزش و پرورش، چه در دانشگاه، امید به حرکت را در این جوان و مخاطب خودتان پرورش دهید؛ این مثل یک گلوله‌ای خواهد شد و پیش خواهد رفت. اگر یک چنین اتفاقی بیفتد، کشور از وجود او حداکثر استفاده را خواهد کرد. سعی کنیم نشاط ایجاد کنیم، امید ایجاد کنیم. خطراتی بر سر راه جوان‌ها وجود دارد؛ یکی از خطرات، ناامیدی است؛ که باید از القاء ناامیدی به‌شدت پرهیز کرد» (۱۳۹۱/۰۷/۲۰). از منظر مقام معظم رهبری، یأس از آینده سم مهلک برای همه فعالیت‌ها ازجمله فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی، علمی و پژوهشی است و نهاد آموزش و پرورش در انگیزه‌بخشی و

امیددهی به نسل جوان، مسئولیتی اساسی دارد و باید مسئولیت خود را ایفا کند. برنامه‌ریزی درسی مناسب و تزریق امید به مراحل مختلف آن، می‌تواند بخشی از این دغدغه راهبردی مقام معظم رهبری که در جهت تعالی هویت ایرانی است را تأمین کند (۱۳۸۸/۰۶/۰۸). ایشان همچنین، به آسیب‌شناسی احساس یأس در محیط علمی پرداخته‌اند و بخشی از آن را متأثر از ناامیدی اساتید و معلمان دانسته‌اند (۱۴۰۲/۰۲/۲۹). این امر از دو جنبه می‌تواند در برنامه‌ریزی درسی دلالت داشته باشد؛ نخست، از این جهت که اجرای برنامه‌های عملی که نتیجه برنامه‌ریزی درسی و سیاست‌گذاری آموزشی است، به‌طور کامل در اختیار اساتید و معلمان است و در صورتی که در برنامه‌ریزی درسی نقش و سهم استاد و معلم و میزان تأثیرگذاری وی در ارائه دروس مشخص و مسئولانه‌تر تعریف شود می‌توان از این آسیب پیشگیری کرد. نکته دوم اینکه، جهت‌گیری فکری و نظری اساتید و معلمان نیز دستاورد اجرای برنامه‌درسی است و حس ناامیدی آنها می‌تواند گواهی بر نقص راهبردی برنامه‌ریزی درسی پیشین باشد که برای رفع آن باید کوشید. همچنین، در دیدار نخبگان و استعدادهای برتر تحصیلی بر این تأکید کرده‌اند که ناامید کردن نخبگان، بخشی از جنگ نرم است (۱۴۰۱/۰۷/۲۷). تأکید ایشان بر امید در این نوع دیدارها می‌تواند الهام‌بخش راهبرد امیددهی به دانش‌آموزان باشد. ایشان در برخی بیانات خود، امیدواری و انگیزه‌مند بودن را لازمه نگاه واقع‌بینانه به جامعه اسلامی می‌دانند و لحاظ موفقیت‌های بزرگ و پیشرفت‌های عظیم و تقویت روحیه معنوی و توکل را در کنار نگاه به مشکلات، بخشی از راه‌حل‌های حفظ امید برای پیشبرد حرکت علمی معرفی می‌کنند (۱۳۹۸/۰۷/۱۷). براساس این راهبرد، برنامه‌ریزی درسی باید بر محور ایجاد نگاه مثبت به آینده، طراحی شود. به عبارت دیگر، محتوا، روش تدریس و اهداف یادگیری باید به گونه‌ای سامان یابد که دانشجوی احساس کند کشورش مسیر پیشرفت دارد، و او در این مسیر نقش‌آفرین است. یکی از راه‌های تقویت این امید، گنجاندن مصادیق واقعی از پیشرفت علمی، اقتصادی و فرهنگی کشور و نیز برجسته‌سازی نمونه‌های موفق بومی به جای تمرکز صرف بر مدل‌های غربی در محتوای درسی است. همچنین تشویق، آموزش نشاط‌آور و مشارکت فعال دانش‌آموزان در فعالیت‌های آموزشی و فرهنگی، روش‌های دیگری برای تقویت انگیزه آنها به شمار می‌آید و رشد انگیزشی ایشان از طریق مشاهده رفتارهای متناسب و نیز مشارکت ایشان در فعالیت‌های مختلف، قابل‌سنجش و ارزشیابی است.

۳-۳. خودباوری

یکی از راهبردهای مهم هویت‌مدار، راهبرد خودباوری است که رهبر انقلاب در آثار خود بر آن به عنوان پیشران پیشرفت حقیقی جامعه اسلامی تأکید دارند. رهبر معظم انقلاب در بیاناتی ضمن تبیین اهمیت خودباوری فرهنگی و تقویت عزت‌نفس جمعی و ملی، ضعف عزت‌نفس ایرانی که مظهر آن شعار

«ایرانی نمی‌تواند» است را یکی از پایه‌های فرهنگی بسیار خطرناکی دانستند که درمان آن در نظام تعلیم و تربیت بومی، لازم و ضروری است (۱۳۸۵/۰۶/۲۵). براساس این بیانات، هدف برنامه‌ریزی درسی باید تقویت حس خودباوری و تربیت انسان مؤمن به استقلال فرهنگی و تمدنی خویش باشد. این امر مستلزم گنجاندن روایت‌های تاریخی هویت‌بخش، معرفی شخصیت‌های علمی و فرهنگی تمدن ایرانی-اسلامی، و تحلیل افتخارات بومی در کتاب‌های درسی است. همچنین، لازم است در محتوای آموزشی، از عالمان و اندیشمندانی که با روحیه خودباوری رشد کرده‌اند و در میدان علم و فرهنگ ایرانی-اسلامی خوش درخشیده‌اند مانند فارابی، خوارزمی، امام خمینی، شهید مطهری، شهدای جنگ تحمیلی اول و دوم به‌ویژه شهدای هسته‌ای نظیر شهید فخری‌زاده، شهید شهریاری و شهید عباسی الگوسازی شود. بدین صورت، با پیاده‌سازی روش شبیه‌سازی موفقیت اندیشمندان، می‌توان به هدف یادشده دست یافت. ارزشیابی دانش‌آموزان نیز می‌تواند براساس میزان ابتکار و جسارت دانش‌آموزان در بیان ایده‌های جدید باشد.

۳-۴. غیرت‌گرایی

تحلیل بیانات مقام معظم رهبری، ما را به یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تربیت هویتی از منظر اسلامی-ایرانی رهنمون می‌سازد؛ و آن، راهبرد غیرت‌گرایی است. رهبر معظم انقلاب اسلامی در برخی بیانات بر تعصب ملی تأکید کرده‌اند و در برخی دیگر، از غیرت ملی سخن به میان آورده‌اند. ایشان تعصب ملی را نه تنها منفی نمی‌دانند، بلکه آن را ضرورتی برای پایداری شخصیت و هویت انسان و مایه نشاط، فعالیت و حرکت جوانان معرفی می‌کنند (۱۳۹۷/۰۸/۱۲). ایشان تصریح می‌کنند که نبود چنین پابندی‌هایی، انسان را به موجودی رها، سبک، بی‌ریشه و تابع محیط تبدیل می‌کند (۱۳۸۲/۰۲/۲۲). تعصب ملی در گفتمان رهبری، نه به معنای نژادپرستی یا برتری‌جویی قومی، بلکه یک راهبرد پاسداری از هویت ملی-اسلامی در برابر موج جهانی‌سازی و استحاله فرهنگی است. در راهنمای برنامه‌ریزی درسی، توجه به این مفهوم ضروری است؛ تا از طریق محتوای درسی، فضاهای تربیتی و گفتمان آموزشی، روح عزت‌خواهی، وفاداری به هویت ایرانی و ایستادگی در برابر تحقیر تمدنی، در نسل جدید نهادینه شود. از نظر مقام معظم رهبری، احساس غیرت ملی اولین احساسی است که یک ملت در برابر مستکبرین دارد (۱۳۸۴/۰۱/۳۰). رهبر انقلاب در این بیانات به درستی تأکید می‌کنند که استکبار در واقع، تلاش می‌کند هویت ملی یک ملت را انکار کند و آن را زیر سلطه و کنترل خود بگیرد. این نکته بسیار مهم است، چون نشان می‌دهد که مبارزه با استکبار صرفاً یک پدیده سیاسی یا اقتصادی نیست؛ بلکه مقابله‌ای بنیادین با تهدید هویت و هستی یک ملت است. از منظر برنامه‌درسی، این امر اهمیت دارد که نسل جوان به درک صحیحی از

ماهیت استکبار برسد و بداند که حفظ هویت ملی، فرهنگ، دین، استقلال و اراده ملت، بخشی از جهاد و مقاومت در برابر استکبار است. این راهبرد می‌تواند در محتوا و شیوه تدریس دروس، تأثیرات مهمی را بر جای بگذارد. از جمله اینکه تاریخ ایران اسلامی به شکل عزت‌محور تدریس شود، زبان و ادب فارسی، حامل پیام‌های تمدنی و ارزشی معرفی شوند، اندیشه‌های بزرگ‌مردان تاریخ ایران در حوزه‌های علمی، دینی، عرفانی و سیاسی، محور دروس قرار گرفته و آموزش نقادانه تاریخ غرب و استکبار نیز در کنار آن مدنظر قرار گیرد. غیرت‌گرایی را با استفاده از جشنواره‌های ملی و نمایشگاه‌های فرهنگی نیز می‌توان تقویت کرد و آن را براساس میزان احساس مسئولیت دانش‌آموزان نسبت به میراث ملی و ارزش‌های بومی سنجید.

۳-۵. اتکا به تاریخ

هویت تاریخی، یکی از مؤلفه‌های بنیادین شکل‌دهنده به هویت ملی و فرهنگی هر جامعه است. فهم دقیق و آگاهانه از تاریخ، نه صرفاً به منزله آگاهی از رخداد‌های گذشته، بلکه به عنوان سازوکار یادآوری هویت جمعی و ترسیم خطوط دشمنی و دوستی در طول زمان، نقش ایفا می‌کند. مقام معظم رهبری در انتقاد از عدم توجه به هویت تاریخی ملت ایران در برنامه‌درسی به اهمیت توجه به ابعاد تاریخی هویت ایرانیان اشاره کرده‌اند (۱۳۸۱/۰۸/۱۱). از نظر ایشان، اگر پایه‌های مستحکم هویت و شخصیت تاریخی هر شهر و کشور به نسل جوان منتقل شود، آن شهر و آن کشور در مقابل هر توطئه‌ای آسیب‌ناپذیر خواهد ماند (۱۳۸۰/۰۸/۱۰). در جای دیگری، اظهار داشته‌اند که «اگر يك ملت را از تاريخش، از گذشته‌اش، از فرهنگش، از شخصیتش، از مفاهیم علمی و دینی و سیاسی و فرهنگی‌اش جدا کردند و از یادش بردند، این ملت آماده خواهد شد که هر چه می‌خواهند بر سرش بیاورند» (۱۳۷۹/۰۸/۲۴). همچنین، ایشان در بیاناتی نسبت به روایت‌سازی انحرافی و خلق تاریخ مجهول و نادرست برای جوانان ایرانی هشدار دادند (۱۳۸۱/۱۱/۱۵)؛ امری که انعکاس آن در برنامه‌درسی به جهت خنثی‌سازی روایت دشمنان ایران اسلامی ضروری می‌نماید. نقل‌قول‌های فوق، حاوی این پیام کلان راهبردی است که بدون روایت صحیح از گذشته، آینده‌ای با هویت مستقل اسلامی-ایرانی ساخته نخواهد شد و یا استمرار نخواهد یافت. این امر، وظیفه‌ای مضاعف بر دوش سیاست‌گذاران آموزشی می‌گذارد؛ تا محتوای تاریخی برنامه‌درسی را از حالت خنثی، بی‌روح و صرفاً توصیفی، خارج سازند و آن را به ابزاری هویت‌بخش، عزت‌آفرین و تمدن‌ساز تبدیل کنند. در این راستا، راهبرد حفظ و تقویت هویت تاریخی باید در اهداف کلان تربیتی، محتوای آموزشی، روش‌های تدریس، شیوه‌های ارزشیابی، و حتی فعالیت‌های فوق‌برنامه نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران لحاظ گردد؛ تا نتیجه آن تربیت نسلی با هویت اصیل ایرانی-اسلامی باشد. بر این اساس، برنامه‌درسی هویت‌مدار باید روایت دقیق، مستند، منصفانه اما انتقادی از تحولات تاریخی معاصر ارائه

دهد و نسل جوان به‌ویژه در کتاب‌های تاریخ و مطالعات اجتماعی مقاطع متوسطه یا سایر دروس تاریخ‌محور در دوره‌های مختلف تحصیلی، باید با منطق سیاسی پهلوی‌ها در تخریب تاریخ، وابستگی شدید آنان به قدرت‌های خارجی و سرکوب گسترده فرهنگی و دینی ملت آشنا شود. این آشنایی، افزون‌بر افزایش بصیرت تاریخی دانش‌آموزان، به تقویت عزت ملی، مقاومت در برابر جنگ روایت‌ها، و تحکیم اعتماد به نظام اسلامی خواهد انجامید. با قطع نظر از نگاه انتقادی به سیاست‌های نادرست و ذکر جنبه‌های سلبی، رهبری معظم بر مصادیقی که موجب ارتقای هویت ملی ایرانیان می‌شود و می‌تواند در برنامه‌ریزی درسی تأثیرگذار باشد نیز به‌نحو ایجابی اشاره کرده‌اند. به‌عنوان مثال، ایشان به درج افتخارات ملی و تراث علمی، سیاسی و بین‌المللی (۱۴۰۱/۰۲/۲۱) و آشنایی با تاریخ دفاع مقدس، خاطرات مربوط به آن دوران و امور مربوط به شهید و شهادت اشاره کرده‌اند و آنها را در حفظ و ارتقای هویت ملی، مهم و تأثیرگذار می‌دانند (۱۳۹۰/۰۷/۲۳؛ ۱۴۰۱/۰۸/۰۸). عملیاتی کردن این راهبرد افزون‌بر انعکاس تاریخ مقاومت، تمدن‌سازی و فرهنگ ایرانی-اسلامی، باید از طریق بازدیدهای میدانی و تحلیل‌های تاریخی قضایای مختلف که به برخی از آنها اشاره شد، صورت گیرد.

۳-۶. اقتدارگرایی علمی و روزآمدی

اقتدار علمی و قرار گرفتن در مرز دانش، یکی از رسالت‌های اساسی آموزش و پرورش می‌باشد که همواره مورد تأکید مقام معظم رهبری بوده است. ایشان علم و پژوهش را ستون اصلی اقتدار ملی دانسته‌اند و بارها بر آن تأکید کرده‌اند (۱۳۸۸/۰۸/۱۲). در اندیشه ایشان و در بیانات مختلفی، ضمن برشماری معایب کلیدی عدم لحاظ نیازها و سنت‌های کشور و نیز کهنه‌بودن روش‌های آموزش و پرورش (۱۳۸۸/۰۲/۰۹)، بر تحول و به‌روزرسانی شیوه‌های آموزش، پژوهش، پذیرش و کتب درسی تأکید شده است (۱۳۸۶/۰۹/۰۸؛ ۱۳۷۹/۰۷/۱۴؛ ۱۴۰۲/۰۲/۱۲). همچنین، ایشان در دیدار با دست‌اندرکاران مسئله تحول در نظام آموزش و پرورش، از جمله اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، بر مسئله نوسازی نظام آموزش و تصحیح مدل قدیمی رایج در کشور اشاره کرده‌اند و جایگزینی نظام‌های پیشرفته و به‌روز دنیا به جای مدل قدیمی «حافظه‌پروری» را خواستار شدند؛ امری که در ارتقاء اقتدار علمی، تأثیر به‌سزایی خواهد داشت (۱۳۸۴/۱۰/۱۳). از نظر ایشان، به‌روزرسانی برنامه‌ریزی درسی در آموزش و پرورش باید مبتنی بر نیازهایی باشد که ممکن است از یک نسل به نسل دیگر یا از یک جنسیت به جنسیت دیگر متفاوت باشد؛ همان‌طور که ممکن است هنرهای نظیر خانه‌داری و تربیت فرزندان برای دختران لازم باشد و مسائل کاری و زندگی برای پسران ضروری باشد (۱۳۹۲/۰۲/۱۸). براساس این راهبرد، علم به‌عنوان ابزار تولید قدرت، هدف‌گذاری می‌شود و برای دستیابی به بالاترین سطح علمی، جدیدترین دستاوردهای

علمی جهان مورد بررسی قرار گرفته و می‌تواند جزئی از برنامه‌درسی مقاطع مختلف باشد و به‌صورت متناسب، مورد استفاده قرار گیرد. تأمین اقتدار علمی، مستلزم استفاده از فناوری‌های نو، آموزش‌های ترکیبی و پژوهش‌محور است و ارزشیابی نیز می‌تواند براساس میزان توان به‌کارگیری علوم برای حل مسائل بومی انجام شود.

۷-۳. کارآمدی

مطابق مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، هدف از آموزش، فراگرفتن معارفی است که برای سعادت دنیا و آخرت انسان مفید است. تطبیق این مبنا بر برنامه‌ریزی درسی می‌تواند این نتیجه را به‌همراه داشته باشد که مفید بودن برنامه‌درسی می‌تواند ملاک مطلوب بودن آن باشد. بنابراین، برنامه‌ریزی درسی باید معطوف به ارائه سیاست‌ها و برنامه‌های مفید برای فراگیران در سطوح مختلف باشد. این امر، مورد توجه مقام معظم رهبری بوده و بر آن تأکید ورزیده‌اند. ایشان تفکیک علم نافع و علم لاینفع را در برنامه‌ریزی‌های وزارتخانه آموزش و پرورش لازم دانسته‌اند و بر ضرورت آن در تعلیم علم مفید به جوانان و نوجوانان تأکید کرده‌اند. از نظر ایشان، علمی نافع است که: «بتواند استعداد جوان و نوجوان را شکوفا کند؛ استعداد او را شناسایی کند، آن را در جهت استعداد خودش رشد بدهد، آن استعداد را شکوفا کند؛ برای آینده او سرمایه ذهنی و عملی فراهم بکند» (۱۴۰۱/۰۲/۲۱) و سرازیر کردن محفوظات ناکارآمد به ذهن دانش‌آموز فایده‌ای ندارد (همان). راهبرد کارآمدی به‌جهت تأکید بر فایده‌مندی آموزش و جهت‌داری آن به‌سمت تأمین خیر دنیا و آخرت، راهبردی تعالی‌بخش نسبت به هویت ایرانی و اسلامی به‌شمار می‌آید که براساس آن، ایجاد نسلی کارآمد در عرصه‌های مختلف، هدف‌گذاری شده و مدیریت محتوای درسی براساس نسبت آن با شکوفایی استعداد دانش‌آموز و میزان تأثیر آن در تأمین سعادت حقیقی وی (سعادت دنیوی و اخروی) انجام می‌شود. این امر ممکن است به اضافه شدن برخی مطالب و یا حذف برخی دیگر در برنامه درسی رسمی ایشان منجر شود. ارزشیابی برنامه‌ریزی درسی نیز براساس میزان اثربخشی فعالیت‌های آموزشی در ارتقای دانش و مهارت، معطوف به خیر حقیقی دانش‌آموز خواهد بود.

۸-۳. وحدت‌آفرینی

حفظ اتحاد، همبستگی کلی و مشارکت عمومی همواره مورد تأکید مقام معظم رهبری بوده است. ایشان یکی از اهداف دشمن را گسستن اتحاد مردم دانسته و معتقدند مهم‌ترین سلاح ملت ایران برای خنثی کردن تهدیدها، همبستگی ملی و همدلی است (۱۳۸۴/۰۱/۰۱). از نظر ایشان، رمز موفقیت بر دشمنان، همبستگی ملی و حفظ اتحاد است (۱۳۸۷/۰۲/۱۶؛ ۱۳۷۹/۰۸/۱۱). اتخاذ این راهبرد در برنامه‌ریزی درسی به‌روشنی در حفظ و تقویت هویت ایرانی و اسلامی که همواره در معرض آسیب

تفرقه‌افکنانه دشمنان است، تأثیرگذار خواهد بود و تلاش آنها را در دستیابی به اهدافشان خنثی خواهد نمود. در این راستا، برنامه‌درسی هویت‌بخش باید این پیام مهم را تثبیت کند که وحدت، نشانه بلوغ عقلی یک جامعه است و افرادی که دانسته یا نادانسته به کش‌های تفرقه‌افکنانه نظیر دوقطبی‌سازی یا تحقیر گروه‌های دیگر می‌پردازند، از منطق دشمن پیروی می‌کنند، نه از اصول انقلاب اسلامی. تثبیت این نکته می‌تواند از طریق تبیین پیشینه همبستگی مسلمانان و ملت ایران با یکدیگر باشد و از روش گفت‌وگوهای بین‌فرهنگی و فعالیت گروهی در این راستا استفاده شود. رهبری انقلاب، وظیفه وحدت‌آفرینی و حفظ همبستگی را متوجه مردم و مسئولان می‌داند (۱۳۸۴/۰۱/۰۱). از این منظر، مسئولان مرتبط با برنامه‌ریزی درسی باید به‌گونه‌ای عمل کنند که این راهبرد در سیاست‌ها و برنامه‌های عملیاتی انعکاس یابد. ارزشیابی این راهبرد براساس سنجش توانایی دانش‌آموزان در همکاری، تحمل اختلاف و همگرایی بین آنها خواهد بود.

۳-۹. مسئولیت‌محوری

از منظر رهبر انقلاب، «پیشرفت واقعی این است که جوان‌های ما، نخبگان ما نسبت به آینده احساس مسئولیت کنند؛ برای خودشان دیدگاه تعریف کنند؛ برای کشور آینده‌ای را تصویر کنند» (۱۳۹۱/۰۷/۱۲). تعابیر دیگری نیز از ایشان نشان می‌دهد که مفهوم مسئولیت به ابعاد الهی (تلقی خود به‌عنوان امانت خدا) و ملی (تلقی خود به‌عنوان ذخیره ملی) اشاره دارد (۱۳۸۱/۱۲/۰۶). همچنین، ایشان مسئولیت‌پذیری را به‌عنوان شرط اساسی رستگاری فردی و موفقیت اجتماعی معرفی کرده و دستیابی به قله‌های رفیع سعادت را بدون احساس تعهد و مسئولیت غیرممکن می‌دانند (۱۳۸۱/۱۲/۰۶). ایشان همچنین، با استناد به روایت «وَمَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى الْعُلَمَاءِ إِلَّا يُقَرِّوْا عَلَى كِتَابِ ظَالِمٍ وَلَا سَعْبٍ مَظْلُومٍ»، علاوه بر مسئولیت علمی به مسئولیت اخلاقی و اجتماعی نیز اشاره دارد (۱۴۰۲/۰۷/۲۵)؛ که براساس آن، دانشمند و نخبه باید در برابر ظلم و ستمگری سکوت نکند و از مظلوم حمایت کند. این مفهوم، نقش تعهد اجتماعی و اخلاقی را برجسته می‌کند که باید در برنامه‌درسی در قالب تربیت اخلاقی و فرهنگی ترویج شود. پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری و پایبندی به تعهد، مستقیماً به تقویت هویت ایرانی-اسلامی کمک می‌کند. ایجاد، حفظ و تقویت مسئولیت‌پذیری، هم برعهده افراد است، هم برعهده اصناف و گروه‌های مختلف و هم به‌عهده مسئولان کلان و ارشدی که از امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مختلفی برای تقویت حس مسئولیت‌پذیری در جامعه برخوردارند. تاکنون بیشتر بر مسئولیت افراد از منظر مقام معظم رهبری اشاره شد. ایشان همچنین، بر مسئولیت سنگین گروه‌های اثرگذار در جامعه مثل معلمان، کارگران و جوانان تأکید کرده‌اند. این قشرها ستون فقرات کشور و قوام کار و استقلال آن هستند. بنابراین، تربیت و برنامه‌ریزی

آموزشی باید به گونه‌ای باشد که این افراد با روحیه مسئولیت‌پذیری و تعهد نسبت به سرنوشت کشور پرورش یابند. تقویت این روحیه، موجب تقویت هویت ایرانی-اسلامی شده و گامی مهم در تحقق تعالی هویت خواهد بود (۱۳۷۶/۰۲/۱۰). توجه به راهبرد مسئولیت‌محوری، زمینه تربیت شهروندانی مسئول در برابر خداوند، جامعه اسلامی و یکایک شهروندان را فراهم می‌کند. تأمین این هدف از طرقی نظیر طراحی فعالیت‌های گروهی داوطلبانه در قالب فعالیت‌های آموزشی یا فرهنگی یا تحریک دانش‌آموزان نسبت به اطلاع و ایفای نقش در رخدادهای اجتماعی اعم از داخلی یا بین‌المللی امکان‌پذیر است و ارزشیابی آن نیز براساس سنجش میزان مسئولیت‌پذیری در فعالیت‌های واقعی خواهد بود.

۳-۱۰. معنویت‌گرایی

راهبرد معنویت‌گرایی، یکی از راهبردهای اساسی تأثیرگذار در هویت ملی به‌شمار می‌آید و لحاظ آن در برنامه‌درسی به جهات مختلفی به تعالی هویت ایرانی و اسلامی کمک می‌کند. استمرار و تقویت گرایش به معنویت که یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی به‌شمار می‌آید، در گام دوم انقلاب اسلامی نیز مورد تأکید رهبر انقلاب قرار گرفته و در کنار اخلاق به‌عنوان جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه معرفی شده است (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). معنویت‌گرایی به‌نوبه خود تأثیر شگرفی را در سبک زندگی خواهد گذاشت و باتوجه به تمایز اساسی بین سبک زندگی اسلامی و غربی، راهبرد معنویت‌گرایی از محوری‌ترین راهبردها به‌شمار می‌آید. این راهبرد، عمیقاً به دین پیوند خورده و به‌وضوح به دو عنصر باور به دین (ایمان) و متعهد ماندن به آموزه‌های اعتقادی در عمل اشاره دارد. به‌جهت روشن شدن اهمیت توجه به دین در تعالی هویت ایرانی-اسلامی و تأثیر آن در برنامه‌ریزی آموزشی مناسب به مرور دیدگاه مقام معظم رهبری درباره معنا و نقش دین در عصر پیش از انقلاب و پس از انقلاب پرداخته می‌شود. مقام معظم رهبری در بیاناتی خطاب به وزیر و مسئولان وزارت فرهنگ و آموزش عالی و رؤسای دانشگاه‌های سراسر کشور به تبیین پیشینه شکل‌گیری دانشگاه در جمهوری اسلامی ایران، تفسیر درست از تدین و اهمیت همراه بودن پابندی عملی با باورهای نظری پرداختند (۱۳۶۹/۰۵/۲۳). همچنین، ایشان در بیانی خطاب به مسئولان وزارت آموزش و پرورش، اعتقاد و عمل اسلامی را بیش از هرچیز برای نظام تعلیم و تربیت مهم دانسته و معتقدند «آن چیزی که امروز بیش از همه باید در آموزش و پرورش ما به آن توجه بشود، اعتقاد اسلامی و عمل اسلامی است که در دانش‌آموزان باید احیاء گردد» (۱۳۷۰/۱۰/۲۵). ایشان در تعبیر خود بارها بر مقوله دین‌مداری مردم تأکید کرده و به آسیب‌شناسی اجتماعی از این منظر پرداخته‌اند (۱۳۸۲/۰۵/۱۵). معظم‌له، خلاصه امروز دنیا را آمیزش علم و معنویت، علم و ایمان، علم و اخلاق می‌داند (۱۳۸۴/۱۰/۲۹) و معتقدند دانشگاه اسلامی، علم و ایمان، علم و

معنویت، علم و اخلاق را با هم همراه می‌کند؛ علم را می‌آموزد و جهت‌گیری علم را از اخلاق و ایمان می‌گیرد (همان). به عقیده ایشان، «اگر ما می‌خواهیم این کشور پیشرفت صنعتی، مادی و فرهنگی کند، رتبه اول منطقه را حائز شود، این در سایه انگیزش دینی و ایمان امکان‌پذیر است» (۱۳۸۴/۰۲/۱۲). براساس این راهبرد، بهترین برنامه‌ریزی درسی، آن نوع از برنامه‌ریزی است که برونداد آن، عالمان و فرهیختگان مؤمن متعهد به مبانی اسلامی و حافظ هویت ایرانی و اسلامی باشند. طبیعی است که همه افراد به آن مرتبه دست نمی‌یابند و از منظر باورمندی به آموزه‌های اسلامی و پایبندی عملی می‌توان مردم را به دسته‌های مختلفی تقسیم کرد؛ اما آنچه در نظام آموزش و پرورش باید مورد توجه قرار گیرد، توجه به همه ظرفیت‌ها برای ارتقای سطح دین‌مداری دانش‌آموزان و دانشجویان در مقاطع مختلف تحصیلی و دستیابی آنها به بالاترین سطح باورمندی و پایبندی عملی (ایمان و عمل صالح) است (۱۳۵۷/۰۸/۰۸). از منظر مقام معظم رهبری، معنویت دینی در همه ساحت‌های زندگی جاری است و نباید آن را صرفاً به اعمال عبادی محدود کرد و از حضور دین و معنویت در ساحت‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی چشم پوشید. مقام معظم رهبری در سخنرانی‌های مختلف به تحلیل تاریخی جدایی دین از عرصه‌های مختلف زندگی پرداخته و نسبت به بازتعریف آن در نظام اسلامی و ترویج آن در جامعه اسلامی هشدار داده‌اند. ایشان با توجه به جدایی دین از سیاست و سایر شئون مختلف زندگی در اثر تلقی نادرست و تحریف‌گونه از مسیحیت، به مزایای دین اسلام و واقع‌گرایانه بودن آموزه‌های آن اشاره دارند و تأمین سعادت حقیقی در دنیا و آخرت را در صورت توجه و عمل به آموزه‌های دینی در دسترس می‌دانند (۱۳۸۴/۰۲/۱۹) و در بیانی دیگر در این باره فرموده‌اند:

«یک عده‌ای از قرن‌ها پیش، سعی کردند اسلام را از زندگی، از سیاست، از مدیریت جامعه هرچه می‌توانند دور کنند و منحصرش کنند به مسائل شخصی؛ مسائل شخصی را هم یواش‌یواش محدود کنند به مسائل قبرستان و قبر و مجلس عقد و از این حرف‌ها؛ نه، اسلام آمده است که «أَلَا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ». فقط هم اسلام نیست؛ همه پیغمبران همین‌جورند. ادیان الهی آمده‌اند برای اینکه در جامعه پیاده بشوند، در جامعه تحقق واقعی پیدا کنند؛ این باید اتفاق بیفتد» (۱۳۹۴/۰۴/۲۰).

در یک نظام اسلامی، برنامه‌درسی نیز باید مبتنی بر این نگاه توحیدی و شمول‌گرایانه به دین طراحی شود. نمی‌توان پذیرفت که دین صرفاً به کتاب دینی و گاه مناسک مذهبی منحصر شود؛ در حالی که برنامه‌درسی در سایر عرصه‌ها، تفسیری سکولار، خنثی یا خالی از ارزش‌های دینی داشته باشد. بنابراین، حضور و انعکاس آموزه‌های اسلامی در متون درسی نیز باید مدنظر قرار گیرد؛ زیرا اگر در آموزش علوم انسانی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، یا حتی در شیوه‌های تعلیم و تربیت و اهداف رفتاری دانش‌آموزان،

دین و ارزش‌های الهی غایب باشند، عملاً در خدمت سکولاری‌سازی قرار گرفته‌ایم، هرچند نامی از آن نیاوریم. راهبرد حاکمیت دین افزون‌بر برنامه‌ریزی درسی رشته‌های علوم انسانی، در سایر رشته‌ها نیز می‌تواند تأثیرگذار باشد و از این جهت بین آنها مشترک است؛ هرچند در علوم انسانی به دلیل ارتباط با روح انسان، تأثیرگذارتر است. بنابراین، برنامه‌درسی که بر این نگاه بنا شده باشد، نباید دین را از علم جدا سازد؛ بلکه باید تلاش کند علوم را با چارچوب ارزشی دینی هماهنگ کند. مثلاً تعلیم ریاضی، فیزیک، زیست‌شناسی یا جامعه‌شناسی نیز باید زمینه‌ساز رشد انسانی باشد که شایسته مقام خلیفه‌اللهی است و نه صرفاً متخصصی بی‌جهت و بی‌هدف. مقام معظم رهبری با انتقاد از تلقی سکولاریستی از دین، این تقریر از اسلام را با ماهیت حقیقی اسلام ناسازگار می‌دانند (۱۳۸۷/۰۲/۱۴). به نظر می‌رسد، اطمینان از دقت و درستی تفکر برنامه‌ریزان درسی درباره هویت اسلامی، نخستین گام در جهت برنامه‌درسی تعالی‌بخش هویت ملی خواهد بود. نقد مقام معظم رهبری در حقیقت، معطوف به نگاه تقلیل‌گرایانه‌ای است که دین را از حیات اجتماعی و نیازهای عینی انسان جدا می‌سازد و آن را به امری صرفاً فردی و درونی تقلیل می‌دهد. در نظام سکولار، دین امری غیرضروری در آموزش رسمی تلقی می‌شود، یا در خوش‌بینانه‌ترین حالت، صرفاً در قالب درس دینی یا اخلاق محدود می‌گردد. اما رهبری با طرح عدالت، امنیت، رفاه و استقلال در کنار معنویت، نشان می‌دهند که اسلام، نظامی برای اداره کامل حیات بشر است. در نتیجه، برنامه‌درسی که سکولاریسم را در ساختار خود بازتولید کند - مثلاً علم را از ارزش و دین جدا کند، یا تاریخ و جامعه‌شناسی را بدون تحلیل دینی تدریس کند - در تضاد با مأموریت تمدنی برنامه‌درسی اسلامی است. به بیان دیگر، نفی سکولاریسم، لازمه تحقق هویت اسلامی در برنامه‌درسی است. با این بیان، می‌توان نتیجه گرفت که برنامه‌درسی که صرفاً بر عقلانیت ابزاری، علم خنثی، موفقیت فردی، و بی‌تفاوتی نسبت به دین و ارزش تمرکز دارد، در عمل به‌سوی هویت سکولار سوق می‌یابد؛ هرچند ظاهراً شعار دین‌داری بدهد. در مقابل، سکولاریسم‌زدایی اقتضاء می‌کند که برنامه‌درسی، دین را در همه عرصه‌ها وارد کند، دین را از سیاست، اقتصاد، فرهنگ، و علوم انسانی و طبیعی تفکیک نکند و دانش‌آموز را برای ساختن تمدن اسلامی آماده نماید.

۳-۱۱. پایبندی به اخلاق

پیش از این، باورمندی و پایبندی عملی به‌عنوان راهبردی مهم در برنامه‌درسی مورد توجه قرار گرفت. مراد از پایبندی عملی در راهبرد سابق، مربوط به مواردی نظیر حسن‌ظن به خداوند یا توکل بر او در زندگی عمومی یا علمی است. افزون‌بر این‌نوع پایبندی عملی، التزام به ارزش‌های اخلاقی به‌ویژه ارزش‌های اخلاقی در حوزه اجتماعی از اهمیت اساسی در تعالی هویت ایرانی و اسلامی برخوردار است و توجه به

آن می‌تواند موجب تغییر رویکردها در برنامه‌ریزی درسی شود و در مراحل مختلف آن، تأثیرات اساسی را بر جای بگذارد. همچنین، ارزش‌های اخلاقی به‌عنوان یکی از شاخصه‌های هویت ملی مورد توجه رهبر معظم انقلاب قرار گرفته است؛ به‌طوری که به تعبیر ایشان، «هویت حقیقی جامعه، هویت اخلاقی آنها است؛ یعنی در واقع، سازه اصلی برای يك اجتماع، شاکله اخلاقی آن جامعه است و همه چیز بر محور آن شکل می‌گیرد» (۱۳۸۳/۰۹/۱۱). از این رو، پابندی به ارزش‌های اخلاقی به‌عنوان راهبردی مستقل تلقی شده است. از نظر مقام معظم رهبری در صورتی که پابندی به ارزش‌های اساسی وجود داشت - که این شاخص اول [انقلابی‌گری] بود- حرکت، حرکت مستمر و مستقیم خواهد بود و در تندباد حوادث، این حرکت تغییر پیدا نخواهد کرد (۱۳۹۵/۰۳/۱۴). توجه به اخلاق، آنچنان در نظر مقام معظم رهبری مهم بوده که آن را با دین و اخلاق توأم دانسته است (۱۳۸۵/۰۶/۰۲۵). همچنین، یکی از آرمان‌های انقلاب اسلامی را رشد معنوی انسان و تربیت فرهیختگان معنوی دانسته‌اند (۱۳۹۷/۰۳/۰۷). یکی از مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی، عدالت است و عدالت در نظام تعلیم و تربیت مورد توجه مقام معظم رهبری بوده و هست. ایشان یکی از مهم‌ترین اهداف نظام اسلامی را عدالت اجتماعی دانسته و در کنار سلامت اخلاقی، پیشرفت علمی و قدرت و ثروت ملی، بر آن تأکید کرده‌اند (۱۳۸۵/۱۲/۰۱). رعایت عدالت در مراحل مختلف برنامه‌ریزی درسی می‌تواند به تقویت هویت ملی و دینی یا به تعبیر دیگر، هویت ایرانی-اسلامی کمک کند. ایشان در این زمینه معتقدند: «آنچه در مورد تعلیم و تربیت می‌خواهیم عرض بکنیم، این است که جهت‌گیری تعلیم و تربیت کشور باید به سمت برخورداری از عدالت باشد؛ یعنی آموزش و پرورش ما، تعلیم و تربیت ما، عدالت‌پرور تربیت کند، عدالت‌خواه تربیت کند، عدالت‌ساز تربیت کند؛ چون عدالت، آن ارزش والایی است که از اول تاریخ بشر تا امروز، همواره مورد نظر آحاد بشر بوده است ... آموزش و پرورش ما باید جهت‌گیری این‌جوری داشته باشد. امیرالمؤمنین (ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: «وما اخذ الله علی العلماء الا یقاروا علی کفلة ظالم و لا سغب مظلوم» (نهج البلاغه، خطبه‌ی ۳)؛ وظیفه عالمان را بیان می‌کند که بر گرسنگی گرسنگان و شکم‌بارگی دارندگان، صبر نکنند؛ تحمل نکنند. یعنی عدالت» (۱۳۹۷/۰۲/۱۹). در بیان دیگری، ایشان ضمن تبیین اهمیت و جایگاه عدالت به‌ویژه از منظر قرآن کریم، اجرای آن را جزء دشوارترین کارها بر شمرده‌اند که تحقق آن نیازمند عمل است و نه شعار (۱۳۹۷/۰۳/۰۷). افزون بر نگاه ایجابی به مسئله، ایشان در برخی تعابیر خود همچنین، رویکرد انتقادآمیزی را مطرح کرده و در عین حال، نسبت به لزوم عدالت‌محور بودن آموزش و پرورش به‌ویژه در عدالت توزیعی (توزیع تجهیزات، نیروی انسانی و معلمان بانگیزه و با تراز بالای علمی) و کاهش فاصله توزیع امکانات بین محروم‌ترین قشر اجتماعی و برخوردارترین آنها تأکید کرده‌اند. از منظر ایشان، اتخاذ تدابیر لازم برای

پیشگیری از تضییع استعداد دانش‌آموزان همه مناطق و طبقات کشور، لازم است و ملاک توزیع امکانات را باید استعداد در نظر گرفت و نه مسائل اقتصادی و نظایر آن (۱۳۸۵/۰۲/۱۲). این راهبرد در برنامه‌درسی به‌معنای توجه ویژه به محتوای آموزشی، روش‌های تدریس و فرصت‌های برابر برای همه دانش‌آموزان است تا عدالت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و آموزشی در تمامی مراحل آموزش تحقق یابد. عدالت محوری یعنی ساختن نسلی که در عین داشتن علم و مهارت، نسبت به حقوق اجتماعی، حقوق دیگران و عدالت در جامعه، حساس و پایبند باشد و با عمل به آن، هویت ایرانی-اسلامی را استحکام بخشد. به بیان دقیق و تفصیلی‌تر، از حیث برنامه‌ریزی درسی، عدالت آموزشی را می‌توان در سه سطح محتوا، روش و دسترسی، عملیاتی کرد. عدالت در محتوا به‌معنای گنجاندن مسائل، دغدغه‌ها، فرهنگ‌ها و الگوهای متنوع بومی، قومی و منطقه‌ای در محتوای درسی است؛ تا دانش‌آموزانی از مناطق محروم، هویت خود را در کتاب‌ها و مثال‌ها ببینند و احساس انزوا یا بی‌اهمیتی نکنند. عدالت در روش‌ها به‌معنای استفاده از شیوه‌های تدریس متناسب با تنوع یادگیرندگان، بهره‌گیری از ابزارهای لازم و متنوع، و پشتیبانی از دانش‌آموزان مناطق کم‌برخوردار می‌باشد. برنامه‌ریزی باید به‌گونه‌ای باشد که دانش‌آموزان با ضعف زمینه‌ای، قربانی ساختار نشوند. عدالت در دسترسی نیز ایجاب می‌کند که سیاست‌گذاری برای توسعه متوازن امکانات آموزشی و تربیتی در سراسر کشور اولویت یابد و تبعیض در امکانات بین مدارس شهری و روستایی به کمترین میزان کاهش یابد و در حالت ایده‌آل، از بین برود. افزون‌بر مسئله عدالت، مقام معظم رهبری در بازه‌های زمانی مختلف و باتوجه به آسیب‌های مطرح در جامعه به ارزش‌های دیگری نیز اشاره کرده‌اند که به‌دلیل محدودیت پژوهشی، صرفاً به ذکر لیستی از آنها اکتفاء می‌شود که شامل موارد ذیل است: پیشگیری از اسراف و اشرافی‌گری (۱۴۰۰/۰۲/۲۱)، انضباط اجتماعی، وجدان کاری، نظم و برنامه‌ریزی، ادب اجتماعی، توجه به خانواده، رعایت حق دیگران، کرامت انسان، شجاعت شخصی، شجاعت ملی، قناعت، امانت، درستکاری، حق‌طلبی، زیبایی‌طلبی، نفی مصرف‌زدگی، عفت، احترام و ادب به والدین و معلّم (۱۳۸۳/۰۹/۱۱)، ساده‌زیستی و نفی اشرافی‌گری، جهاد و شهادت، احترام به شهیدان، احترام به جهاد و مجاهدان، و شجاعت در برابر هیبت دشمن (۱۳۸۷/۰۹/۲۴).

۴. نتیجه‌گیری

تحلیل و بررسی اندیشه‌های مقام معظم رهبری و نگاه راهبردی ایشان به مسئله آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران، حاکی از آن است که نظام تعلیم و تربیت در ایران اسلامی از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار بوده و تقلید از سایر نظام‌ها در آن به‌هیچ‌وجه معقول نیست. یکی از ادله مهم برای اثبات این ادعا توجه به هویت ایرانیان و ترکیب جدایی‌ناپذیر آن با عناصر ایرانی و اسلامی است. حاصل

بررسی یکی از مسائل مرتبط با رسالت‌های آموزش و پرورش، یعنی برنامه‌ریزی درسی با محوریت هویت ملی و بر پایه اندیشه‌های مقام معظم رهبری، استخراج یازده راهبرد اساسی است که الثقات بدانها در لایه‌های مختلف برنامه‌ریزی درسی می‌تواند در ایجاد، حفظ و تقویت این هویت منحصربه‌فرد تأثیرگذار باشد. این راهبردها عبارتند از استقلال‌طلبی، انگیزه‌بخشی، خودباوری، غیرت‌گرایی، اتکاء به تاریخ، اقتدارگرایی علمی و روزآمدی، کارآمدی، وحدت‌آفرینی، مسئولیت‌محوری، معنویت‌گرایی و پابندی به اخلاق. توجه به هریک از راهبردهای فوق می‌تواند در سطوح مختلف برنامه‌درسی تأثیرگذار باشد. مهم‌ترین ابعاد تأثیرگذاری، تدقیق اهداف، تغییر محتوا متناسب با راهبردها، تغییر روش‌های آموزشی و ارزشیابی می‌باشند. اهداف آموزشی در نظام تعلیم و تربیت بومی، متأثر از مبانی و راهبردهای پذیرفته‌شده صرفاً آموزشی نیست و از این جهت نمی‌توان بر صرف دانش‌اندوزی تکیه کرد و به خروجی نخبگان صرفاً آموزشی رضایت داد؛ بلکه در این نظام تعلیم و تربیت، تربیت دانش‌آموزان حافظ هویت ایرانی-اسلامی، هدف اصیل است و تلفیقی از دانش‌اندوزی، مهارت‌آموزی و ارزش‌مداری در محتوای برنامه‌درسی، مطلوب دانسته می‌شود. این سبک از محتوا براساس هریک از راهبردهای مذکور بر متون درسی مختلف در همهٔ مقاطع تحصیلی به‌صورت متناسب تأثیرگذار خواهد بود و به‌ویژه در ناحیه ارزش‌های دینی و اخلاقی، متونی متفاوت از متون نظام‌های آموزشی غیراسلامی را به‌بار خواهد آورد؛ که در برخی موارد، این تفاوت از نوع تعارض است. حفظ و تعالی هویت ایرانی و اسلامی در این موارد، حفظ تفاوت‌ها و دفاع از ارزش‌های اسلامی و مقاومت در برابر آراء و اندیشه‌هایی است که به انگیزه‌های مختلف در پی یکسان‌سازی متون و حذف مفاد ارزشی از برنامه‌درسی می‌باشند. این رویکرد حذف مفاد ارزشی به شدت با مبانی و اندیشه‌های مقام معظم رهبری ناسازگار است. پابندی به هویت ایرانی و اسلامی و حفظ و تعالی آنها به‌ویژه در علوم انسانی، تأثیرگذار است. این تأثیرگذاری در علوم انسانی به‌صورت مستقیم بوده و در سایر حوزه‌ها به‌صورت غیرمستقیم می‌باشد. مستقیم یا غیرمستقیم بودن این تأثیرگذاری به‌دلیل تأثیر علوم انسانی از مباحث مرتبط با ارزش است. تأثیرگذاری راهبردها در بعد روشی نیز معطوف به بهره‌مندی از فناوری‌های نوین و روش‌های تعاملی در جهت تثبیت مؤلفه‌های هویت‌ساز خواهد بود. مخاطب راهبردهای ذکرشده، هریک از دانش‌آموزان و دانشجویان به‌عنوان نسل آینده‌ساز، معلمان و استادان به‌عنوان مجریان برنامه‌درسی، مدیران آموزشی و برنامه‌ریزان کلان به‌دلیل سیاست‌گذاری همسو با راهبردها و حتی خانواده‌ها، نهادهای فرهنگی و رسانه‌ها می‌باشند و هرکدام در عملیاتی کردن این راهبردها تأثیرگذارند. این راهبردها در سطوح مدرسه، دانشگاه و سطح کلان مربوط به سیاست‌گذاری می‌تواند به‌صورت متناسب، محور برنامه‌ریزی درسی قرار گرفته و هریک از مخاطبان بنابر وظیفه خود، در عملیاتی کردن آنها به ایفای نقش بپردازند.

— منابع —

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

احمدوند، علی محمد؛ قاضی‌زاده، سیدضیاءالدین؛ نواب اصفهانی، محمدرضا (۱۳۸۹). مروری بر مدل‌های انتخاب راهبرد. مدیریت فردا، ۹(۲۳)، ص ۱۰۷-۱۱۸.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲/۰۷/۲۵). بیانات در دیدار نجیبگان و استعدادهای برتر علمی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲/۰۲/۲۹). بیانات در دیدار رمضانی با دانشجویان.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲/۰۲/۱۲). بیانات در دیدار معلمان.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۰۸/۱۱). بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان سراسر کشور به مناسبت روز ملی مبارزه با استکبار.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۰۸/۰۸). بیانات در دیدار اعضای ستاد برگزاری کنگره شهدای استان قم.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۰۷/۲۷). بیانات در دیدار نجیبگان و استعدادهای برتر تحصیلی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۰۷/۱۱). بیانات در مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۰۲/۲۱). بیانات در دیدار جمعی از معلمان و فرهنگیان سراسر کشور به مناسبت هفته معلم.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۰۲/۲۱). بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکلهای دانشجویی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹/۰۶/۱۱). بیانات در ارتباط تصویری با رؤسا و مدیران آموزش و پرورش.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۰۷/۱۷). بیانات در دیدار نجیبگان و استعدادهای برتر علمی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۰۳/۰۸). بیانات در دیدار جمعی از استادان، نجیبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۰۸/۱۲). بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۰۳/۰۷). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۰۲/۱۹). بیانات در دانشگاه فرهنگیان به مناسبت هفته بزرگداشت مقام معلم.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۱۱/۲۹). بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۰۳/۳۱). بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از استادان، محققان و پژوهشگران دانشگاه‌ها.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۶/۰۳). بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۳/۲۹). بیانات در دیدار جمعی از استادان، محققان و پژوهشگران دانشگاه‌ها.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۲/۱۳). بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۱/۱۸). بیانات در دیدار نوروزی جمعی از مسئولان کشور.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۸/۲۰). بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۰۴/۲۱). بیانات مقام معظم رهبری در دیدار شاعران.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۴/۲۰). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان.

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۰۲/۱۷). بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان سراسر کشور.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۰۱/۰۱). بیانات در حرم مطهر رضوی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۹/۱۹). بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۶/۱۴). بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری در پایان اجلاس دوروزه خبرگان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۲/۱۸). بیانات در دیدار جمعی از فرهنگیان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۷/۲۳). بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۷/۲۰). بیانات در دیدار معلمان و اساتید دانشگاه‌های خراسان شمالی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۷/۱۲). بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در ششمین همایش ملی نخبگان جوان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۵/۱۶). بیانات در دیدار دانشجویان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۰۷/۲۳). بیانات در اجتماع مردم گیلان غرب.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۸/۱۲). بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان و خانواده‌های شهداء.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۶/۰۸). بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۲/۰۹). بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۱۰/۲۱). بیانات در ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه توسط رهبر معظم انقلاب.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۹/۲۴). بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۲/۱۶). بیانات در دیدار مردم کازرون.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۲/۱۴). بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۲/۱۲). بیانات در دیدار معلمان استان فارس.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۶/۰۹/۰۸). بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از اساتید، فضلا، مبلغان و پژوهشگران حوزه‌های علمیه کشور.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۱۲/۰۱). بیانات در پیام رهبر معظم انقلاب به مناسبت افتتاح چهارمین دوره مجلس خبرگان رهبری.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۸/۱۸). بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشگاهیان سمنان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۶/۰۲۵). بیانات در دیدار نخبگان جوان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۲/۱۲). بیانات در دیدار معلمان سراسر کشور.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۱۰/۲۹). بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع).
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۱۰/۱۳). بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۰۲/۱۹). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان استان کرمان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۰۲/۱۲). بیانات در دیدار جمعی از معلمان استان کرمان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۰۱/۳۰). بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۰۱/۰۱). بیانات در پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۰۹/۱۱). بیانات در دیدار رئیس و مدیران سازمان صدا و سیما.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۰۲/۲۸). بیانات پس از بازدید از سازمان صدا و سیما.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۰۵/۱۵). بیانات در دیدار کارگزاران نظام.

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۰۲/۲۲). *بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۱۲/۰۶). *بیانات در دیدار جوانان و دانشجویان سیستان و بلوچستان*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۱۱/۱۵). *بیانات در دیدار مسئولان سازمان صدا و سیما*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۰/۰۸/۱۲). *بیانات در دیدار جوانان استان اصفهان*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۰/۰۸/۱۰). *بیانات در سخنرانی رهبر انقلاب در اجتماع بزرگ مردم نجف‌آباد*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۸/۲۴). *بیانات در اجتماع بزرگ مردم اراک*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۸/۱۱). *بیانات در دیدار پاسداران، جانبازان، دانشجویان و دانش‌آموزان*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۷/۱۴). *بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۷/۱۱/۱۳). *بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با جوانان در دومین روز از دهه فجر (روز انقلاب اسلامی و جوانان)*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶/۰۲/۱۰). *بیانات در دیدار جمع کثیری از کارگران و معلمان در آستانه روز کارگر و روز معلم*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۳/۰۲/۱۳). *بیانات در دیدار جمعی از کارگران و معلمان*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۲/۰۲/۱۵). *بیانات در دیدار جمعی از کارگران و معلمان*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۰/۱۰/۲۵). *بیانات در دیدار جمعی از مسئولان وزارت آموزش و پرورش*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۰/۰۲/۰۳). *بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با جوانان در دومین روز از دهه فجر (روز انقلاب اسلامی و جوانان)*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۹/۰۵/۲۳). *بیانات در دیدار وزیر و مسئولان وزارت فرهنگ و آموزش عالی و رؤسای دانشگاه‌های سراسر کشور*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۹/۰۱/۱۰). *بیانات خطبه‌های نماز جمعه تهران*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۵۷/۰۸/۰۸). *بیانات در دانشگاه فردوسی مشهد*.
- قادری، مصطفی (۱۳۹۱). *عمل و نظریه در مطالعات برنامه درسی*. تهران: آوای نور.
- کرامتی، محمدرضا (۱۴۰۱). *مبانی و اصول برنامه‌ریزی درسی*. تهران: سمت.
- نجفی، حسن (۱۴۰۳). *شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری*. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۱۲ (۲۶)، ص ۳۱-۴۹.
- واسطی، عبدالحمید (۱۳۸۸). *نگرش سیستمی به دین*. مشهد: مؤسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام.